

Anförande hållet av Carin Brundin vid släktmöte i Jönköping 2001.

Källor: Växjö stifts Herdaminne, redigerat på 1930-talet, Barnarps Församlingsblad julnummer 1977; Tabergs Bergslag, skriftserie utgiven av Tabergs Bergslags Hembygdsförening fr.o.m. 1929, broschyrerna "Barnarpsleden" och "Barnarps kyrka" (båda 1978), diverse artiklar och skrifter av Olof Sjöstrand sr.

Taberg är ett mytomspunnet berg, ca 900 meter långt, 350 meter brett och 100 meter högt. I klar sikt kan man se till Kinnekulle. Namnet finns belagt i skrifter från 1300-talet; då kallades det *Tadubärg*, d.v.s. berget vid Tae, som var ett gårdsnamn. Det är bland de mycket få berg i Europa med malm ovan jord. Linné, som besökte berget i augusti 1741, kallade det "et Smålands mirakel". Selma Lagerlöfs gäss vilade sig på bergets hjässa.

Tidigt insåg man att järnmalmen i berget var värdefull. Troligen förekom bergsbruk redan under 1400-talet. Karl IX besökte berget i början av 1600-talet. Gustaf II Adolf var 1618 uppe på toppen; länge fanns den tall kvar, vid vilken han sägs ha bundit sin häst och i vars bark han ristat några tecken. Efter Gustaf II Adolfs besök inrättades år 1621 Tabergs bergslag av alla hemman i Månsarps socken och större delen av hemmanen i Barnarps och Sandseryds socknar. Kungen lät även inkalla valloner samt svenska bergsmän norrifrån. Ursprungligen fanns det fem hyttelag. Bergsbönderna hade skyldighet att producera viss kvantitet järn men fick – förutom inkomster av bergsbruket- vissa skattelättnader (t.ex. frihet från knektunderhåll) men. En liten del av inkomsterna av bergsbruket skulle gå till prästernas avlöning.

Tabergsmalmen var järnfattig men överträffade i mjukhet och smidighet alla andra järnsorter i landet. Från början kunde man använda den malm som rasade ner från berget. Senare fick man bryta loss den. Det var ett omfattande och riskfullt arbete att utvinna järn ur berget: malmbrytning, kolning, dagsverken vid masugnen, transporter, smide m.m. Arbetet vid masugnarna leddes av masmästaren och hyttefogden. På hyttestämmor 2-3 gånger om året med alla bergsmännen beslutades om dagsverken i masugnen och berget m.m. För att bli bergsman måste man godkännas av bergsfogden, som också ledde bergstingen. Titeln bergsman bars med stolthet. Några gick t.o.m. dagligen klädda i hög. Hatt. - På 1700-talet fanns det 14 masugnar i Tabergs Bergslag. Masugnarna, som i allmänhet var igång på vintern och våren, fylldes med kol, därefter med krossad malm; masugnen brann i 4 dygn, varpå bälgarna drogs på och blåsningen började. Järnet tappades ut 3 gånger per dygn. Masugnarna var en plats där bygdens ungdom samlades för att spela och dansa; givetvis förekom också fylleri och slagsmål.

Tackjärnet smiddes sedan till stångjärn vid olika järnbruk och smedjor runt om i trakten, bl.a. vid Norre Hammaren, som låg i närheten vid Tabergså. Den gamla hammarsmedjan fanns kvar till omkring år 1900. – En del av smidet exporterades, mycket till Amerika. Bergsbruket hade sin storhetstid på 1870-talet; i slutet av 1800-talet diskuterades man att anlägga kanal eller järnväg för att transportera järnet till Jönköping. Sedan blev tiderna dåliga och i slutet av 1800-talet upphörde det gamla bergsbruket. Troligen är alla masugnarna nu rivna.

Under 1900-talet återupptogs bergsdriften vissa perioder. Maskinell brytning sattes igång i samband med andra världskriget och medförde allvarliga skador på berget. Malmen exporterades till Tyskland. Efter kriget höjdes röster för att bevara miljön, och Tabergs Bergslags Hembygdsförening ansökte flera gånger hos regeringen att berget skulle skonas. Det tillsattes utredningar, men inget hände. Malmbrytningen blev emellertid mindre lönsam och brytningen upphörde omkring 1960. Så sent som på 1970-talet hotade dock gruvbolaget att återuppta driften för att utvinna malm och vanadin. 1975 beslutade äntligen regeringen, efter Naturvårdsverkets förslag att vidare gruvdrift inte skulle få äga rum. 1979 kom ett nytt

hot för berget, nämligen att där skulle byggas stugbyar, vilket förslag avväjdes. Senare har diskuterats att där anlägga en skidbacke. Troligen är nu berget naturskyddsområde. – Förutom Karl IX och Gustaf II Adolf har ytterligare tre kungar besökt berget, Oscar II med Sophia 1895, Gustaf VI Adolf 1954 och Carl XVI Gustaf 1975.

I samband med bergsbruket vill jag här nämna familjen Spånberg. Detta var en känd släkt i Barnarp; sedan 1600-talet och in på 1900-talet har medlemmar av familjen ägt och bebott samma gård, lilla Spånhult. Då bergsbruket var igång var många i släkten smeder. Så var t.ex. J.J.B:s mamma Ulla dotter till en mästersed Spånberg. Släkten har gjort betydelsefulla insatser i ortens näringsliv, framför allt genom att bröderna Wilhelm och Emil Spånberg grundade Norrahammars bruk 1876.

Barnarp omnämns som socken redan under 1200-talet. Det skrevs då *Barnathorp*. I mitten av 1500-talet bodde omkring 200 personer i socknen, 1770 660 och 1820 cirka 750 personer. 1882 hade invånarantalet vuxit till 1527, 1928 till 2811. 1955 hade antalet sjunkit till 1228, vilket har samband med att Norrahammar avskilts som särskild församling. 1976 bodde drygt 2000 personer i församlingen. – Kyrkböckerna går tillbaka till 1542 och sockenstämmoprotokollen till 1674. De finns nu bevarade i landsarkivet i Vadstena.

Kyrkan ligger, där landsvägen gick mellan Jönköping och Växjö. Man tror att de äldsta delarna av kyrkan är från slutet av 1100-talet eller från tiden omkring år 1200. Tidigare fanns troligen en enklare byggnad av trä. I slutet av 1600-talet tillbyggdes kyrkan i korsform. Kyrkoherde då var den kraftfulle Petrus Beeth (1681-96). Utgifterna för den norra korsarmen stod församlingsborna för, medan den södra korsarmen bekostades av majoren Magnus Granatenhielm (född 1644, död 1714). Denne var en krigsman, Magnus Mörk, ursprungligen klockareson från Skaraborgs län, som deltog och utmärkte sig i Karl X:s, Karl XI:s och Karl XII:s fälttåg. Han hade blivit adlad Granatenhielm 1681 och hade förvärvat flera gårdar i Barnarp och residerade på säteriet Odensjö. Förutom den södra korsarmen, som pryddes med släktens vapensköldar och banér, donerade han även en altartavla till kyrkan och en av kyrkklockorna. Han lät inreda ett gravkor för sin familj under den södra korsarmen.

Altartavlan från 1686 föreställer Jesu död på korset och därunder den första nattvarden. Vid sidan av tavlan finns porträtt av Granatenhielm och hans andra fru (Dorothea Wäsenberg) samt av Karl XI och Ulrika Eleonora.

Inventarier: Det äldsta föremålet i kyrkan är dopfunten från 1100-talet. Det finns en brudkrona från 1670-talet, som lånades ut mot avgift, en kyrkokista från 1699, Karl XII:s bibel från 1703; nattvardssilvret är från 1700-talet liksom predikstolen.

Takmålningen utfördes av Johan Kinnerus från Jönköping i början av 1700-talet.

Vid kyrkans ombyggnad på 1680-talet byggdes också en ny **klockstapel** under byggmästare Lars Kruses ledning (stommen restes 1681). I den fanns tre klockor, *storklockan* (enligt inskription från 1556) och *mellanklockan* från den tidigare stapeln samt *lillklockan*, som var en donation av major Granatenhielm.

På *mellanklockan* står på ena sidan ”Ps 150. Allt det anda hafwer lov Herran Hallelujah” samt i översättning från latinet

”Jag är en klocka vigd till Gud

Fåfängligt aldrig är mitt bud

När jag röres, lyssnen alla

Er till glädje vill jag kalla.”

På andra sidan av *mellanklockan*, likaledes översatt från latin: ”Då Petrus Beeth var kyrkoherde i Barnarp och rektor i Jönköpings skola, blev jag gjuten av Olof Larsson, d. 18 aug. 1690. Då Carl Cavalli var kyrkoherde blev jag spräckt. C.A.Norling omgöt mig 1872.”

Lillklockan, prydd med Granatenhielska vapnet bär följande inskription: ”Anno 1690. Till Gudz ähra är denna klocka gifven till Barnarps Kôrka af Kongl. Maj:ts Troman och Major af Artolleriet Welborne her Magnus Granatenhielm till Odensiö för testamente efter den Wälborna fru, Fru Elisabet Granatenhielm till Odensiö, samt Wälborna Jungfru Sigrid Sara Granatenhielm min kärälskeliga Hustru så ock dotter begge nu i Herranom saligen afsomnade. Ps. 145. Jag upphöjer tigh min Gud, Tu Konung och titt Namfvn lofva uthan ända.”

Granatenhielm hade blivit änkring två gånger tidigare. Han gifte sig tredje gången den 22 maj 1687 med Elisabet Ståhle, dotter till den stormrike rådmannen i Jönköping Håkan Månsson Ståhle. I sin gemensamma glädje satte de på södra gaveln av kyrkan upp en vackert skulpterad stentavla med det Granatenhielska vapnet och sina initialer E.G.H.M.G.H. 1687. Makan dog i barnsäng den 7 april 1688. Dottern Sigrid Sara döptes samma dag. Hon dog innan hon fyllt två år i februari 1690. Det var svåra ödets slag för Magnus Granatenhielm. I begravningsboken den 31 augusti 1690 står: ”Begrofs wählborne hr Granatenhielms dotter Sigrid Sara Granatenhielm. Testament till kyrkan gaf Wählborne Hr majoren den minsta klockan om 100 daler Smt. Samma gång och dag upphängdes millom klåckan, som omstöptes genom hr Magnus försträckning.” Den 31 augusti 1690 var en högtidlig dag i Barnarps kyrka. Alla tre klockorna ljud från den nya klockstapeln, då lilla Sara Sigrid fördes till vila i familjegraven i kyrkan. - Två av Granatenhielms söner stupade vid slaget vid Narva och ligger i familjegraven, liksom majoren själv, som begravdes den 2 december 1714. Den Granatenhielska graven fylldes igen vid en reparation av kyrkan 1819. – Den förnämsta gravstenen på kyrkogården är den som åldermannen Per Jönsson Liten tillverkade åt sig själv två år före sin död 1706.

Från tidigare sockenstämmoprotokoll kan inhämtas:

1666: ungdomarna var ”ostyriga”, särskilt på läktaren och det tillsattes en väktare på läktaren.

1683: uppsattes på Granatenhielms bekostnad en fattigbössa utanför kyrkan.

1700: gästgivaren förbjöds att sälja brännvin före gudstjänsten. Alla varnades för krogen, fylleri och svordomar.

1770: beslöts att en mur skulle byggas runt kyrkogården. (Tidigare hade det inte funnits någon mur utan trästockar hade utgjort avgränsningen. Dessa stockar skulle underhållas av församlingsmedlemmarna, men många hade brustit i underhållet.)

1770: byggdes en fattigstuga.

Den nuvarande prästgården uppfördes 1878.

Två av våra förfäder har varit **kyrkoherdar i Barnarp**.

Vi nämnde nyss J.J.B. Sjöstrands mamma Ulla Spånberg. Hennes morfar hette **Bengt Norlin** och var kyrkoherde i Barnarp under 33 år **1789-1822**. Han var född 17/2 1758. Hans far, farfar och farmorsfar hade varit kyrkoherdar i Skirö, där vi hade vårt senaste släktmöte (1998). Norlin gifte sig 13/5 1790 med Sara Christina, född 1770, dotter till lektorn och kyrkoherden på Visingsö Johannes Almqvist. Båda makarna hade ärvt egendom efter sina föräldrar.

På den tiden (från Gustav Vasas tid och fram till 1858) var pastoratet i Barnarp prebende till rektorn för trivialskolan i Jönköping. Barnarps pastorat hade inte rösträtt utan tog präst efter domkapitlets förordnande av rektor för skolan.

Norlin hade alltså dubbla tjänster som rector scolae och kyrkoherde och var halva veckan i Jönköping och halva i Barnarp. 1810 bodde 717 personer i socknen. Norlin förde ordentliga sockenstämmoprotokoll, varifrån följande kan nämnas under hans tjänstetid.

”Som oljud av löshundar en och annan gång i kyrkan förnummits, förmanades de som sådane äga, att dem icke i kyrkan medtaga.”

1790 föreslog Norlin att hela kyrkogården skulle användas allmänt; tidigare hade varje by haft sitt område.

1798 beslöt församlingen att ”kyrkovägtaren hädanefter icke under predikan med nogon lång och särskilt därtill inrättad käpp kringvandrar.”

Sockenstämmorna utsåg särskilda sockenskräddare och sockenskomakare.

Enligt kyrkolagen hade klockaren skyldighet att undervisa barnen i socknen. Denna bestämmelse efterlevdes inte särskilt noga i Barnarp. De flesta kunde inte läsa eller skriva.

Vid ett tillfälle hade kyrkans städning blivit försummad. Det beslöts då att de fattighjorn, som inte var ”sjuke eller orkeslöse” skulle sköta städningen.

1805 beslutade församlingen att bygga en ny sockenstuga. (Den gamla var från 1777.)

1810 kom en befallning att ”ringning skall ske, då hans kongl. Höghet kronprinsen Carl Augusts lik passerar Barnarps kyrka”.

Samma år blev vaccinering mot smittkoppor obligatorisk. Det var mestadels klockaren som var ”vaccinateur”.

1818 skedde ”konungsringning” för Karl XIII.

Skolan i Jönköping var en gammal latinskola. Enligt skolordningen 1724 skulle en trivialskola ha 4 klasser och en apologistklass med viss praktisk utbildning. 1790 var elevantalet 52 st., på 1820-talet över 100. Det var en demokratisk rekrytering. Eleverna gick i allmänhet i skolan under 8 år (2 år i nedre klassen, 3 år i övre klassen och 3-4 år i rektors klass.) - Skoldagen bestod av 7 timmars undervisning, men på onsdagar och lördagar läste man endast 4 timmar. Sommarlovet varade från den 24/6 till den 24/8, jullov från den 13/12 till början av februari. På söndagarna måste eleverna gå i kyrkan, både i högmässan och i aftonsången. Före båda gudstjänsterna var det sångrepetition och efter aftonsången predikoförhör. - Rektor hade lördags- eller onsdagsmöte med eleverna, s.k. ”stutamöte”, då han utdelade bestraffningar, som kunde vara aga, sättande i stocken eller relegering. - 1795 visiterade biskopen skolan och var inte nöjd. Han ansåg att eleverna flyttades upp för tidigt i högre klasser och att lärarna var för släpphänta. Domkapitlet beslutade att ingen elev från Jönköping skulle få fortsätta från skolan direkt till något av universiteten, eftersom skolan var i ”förfallet skick”. Skolan fick efter denna tillrättavisning en uppräckning, och sedan hördes inga klagomål.

En elev skriver om Norlin:” Han skattade alltför litet åt den utvärtes ståten och fåfänglighet i kläder. – Med djupt förakt betraktade han allt som hörde till natur- eller i allmänhet praktiska vetenskaper och dylikt 'onyttigt slarf'. – En vacker dag kom gubben upp i skolan, iklädd en grå sidensalopp med en skärande klart grön sidensanskapuschong i nacken. När han inträdde, ropade han till en av gossarne: 'Hör på, W., när jag gick hemifrån hittade jag inte min kappatog min hustrus- gå hem med den och hämta min.' – Man höll av gubben, så tvär han var, ty ett par ärligare och mera trohjärtade ögon kunde man sällan se. ---Att *fråga* lönade aldrig mödan, ty 'allt stod att läsa i grammatiken'.”

Det måste ha varit slitsamt att samtidigt vara skolrektor och församlingsherde. Troligen är det orsaken till att Norlin, efter 33 år i Barnarp, sökte och fick tjänsten som kyrkoherde i Ölmstad. Församlingen där ville egentligen ha en annan präst som kyrkoherde. Norlin var 66 år, då han flyttade till Ölmstad. Han avled i diabetes den 22 april 1824 och ligger begravd på Barnarps kyrkogård.

I Växjö stifts Herdaminne finns följande skrivet om Norlin:

”En skicklig lärare som ansågs som stiftets lårdaste man och åtnjöt allmän aktning. Han hade en liten, ful figur, varför han i skolan fick öknamnet *skomakaren*. I all sin gärning gjorde han sig känd som en ärans man, okonstlad och enkel, med det redligaste uppsåt. Hans

predikogåvor voro små, och i Ölmstad var församlingen föga belåten med honom. Själv vantrivdes han där, blev sjuklig och avled kort efter tillträdet (1824). Han efterlämnade en betydande förmögenhet.”

John Jacob Benedikt Sjöstrand, Bengt Norlins dotterdotters son, var kyrkoherde i Barnarp från 1902 till sin död 1929.

I Herdaminnet skrivs följande om honom: ”Sjöstrand fick i mer än ett årtionde åka kring på adjunktskärren och hade både hustru och barn (2 st.), då han till sist vid 38 års ålder tillträdde Kåanna anspråkslösa sacellani. Den långsamma befordran berodde dels på hans predikningar, vilka trots sitt gedigna innehåll, ej slog an på folket, dels på hans korta och tvära sätt i umgänget med människor. 'Han är en etterbagge på stämmor', sades det då han var vicepastor i Angelstad. Med åren torde hans lynne ha blivit mjukare, men på predikstolen fortsatte han att öppet och oförblommerat säga sina åhörare sanningen. Ett vackert erkännande gavs honom vid hans bår av lärarkårens representant, som bl.a. yttrade: ' --- Ni var inte en sådan som med talandets konst ville vinna människoberöm och folkgunst. Ni strävade till något högre. Därför blev Ni inte alltid gillad utan kritiserad, omtalad, förtalad. ---' - Till den låg- och frikyrkliga rörelsen intog Sjöstrand en egendomlig ställning. Närmast efter sin ankomst till Barnarp samarbetade han med predikanterna, men därefter kom en period av ganska stark spänning i förhållande till missionsfolket. Den mildrades så småningom.”

Som avslutning vill jag citera Tabergs Bergslags Hembygdsförenings motto:

”Den som minns sina fäder och betänker sina efterkommande får själv den bästa framtiden.”